

Farklı İnanışlara Göre Ölümde Yemek Ritüelleri

Food Rituals At Death According To Different Beliefs

Selma Atabey / Öğr. Gör. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca MYO,
s.atabey@mu.edu.tr

Özet

İnsanlar doğar, yaşar ve ölür. Bu nedenle insanların tarihinden ve varlığından bahsedilebilmesi için ölümden de bahsetmek gerekmektedir. Hayatın üç önemli olayı doğum, evlilik ve ölüm önemli geçiş dönemleri olarak da bilinir. İnanışlar, yaşanılan yerler ve zamanlar farklı olsa da bu geçiş dönemlerinde farklı adetler, gelenekler, ritüeller oluşmuştur. Buna neden olarak tehlikelerden korunma çabası, üzüntüyü sevinci paylaşma, kutlama, kutsanma, adaklar adama gibi birçok inancı saymak mümkündür. İnanışlar geleneklere dönüşmüş ve günümüze kadar taşınmıştır. Her toplumun kültürü farklılaşsa da bazı gelenekler, ritüeller benzer özellikler gösterebilmektedir. Yaşam için gereklilik olan yemek, mutlu, üzüntülü ayrımı yapılmadan birçok olayın içerisinde yerini almıştır. Bu çalışma, yaşayan her canlının mutlaka canlılığının son bulması gerçeğinden, yok oluştan ve ölümden sonrasının bilinmezliğinden kaynaklanan davranışları, yiyecek ve mutfak açısından incelemektedir. Antik dönemden günümüze, dünya genelinde farklı bölgelerde yaşayan toplumlara ve mensubu oldukları din ve inanışlara göre değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma nitel araştırma deseninde olup tarihsel karşılaştırmalı yöntem ile analizler yapılmıştır. Tarihsel boyutta eski çağ, yakın çağ ile günümüz arasında, inanışlarda ise İslam, Hristiyan ve Şaman inanışları ile bu inanışlara sahip toplumlardan örnekler ile sınırlandırılmıştır. İnanışlar nedeniyle benzer davranışlar, benzer süreçlerde yapılırsa da eski çağdan günümüze yemek çeşitleri, bunların kullanımında değişiklikler olmuştur. Ölüm merasimlerinde mutlaka yemek yapılmış veya kullanılmıştır. Kimi tanrıya, kimi ölen kişinin hayrına yapılmaktadır. İçeriklerine bakılırsa ilk kanla başlayan gıda maddeleri günümüzde helvaya dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Cenaze Yemeği, Din, Gelenek, Yemek

Jel Kodu: L83

Abstract

In order to talk about the history and existence of people, it is necessary to talk about death. The three important events of life, birth, marriage and death are also known as important transition periods. Although beliefs, places and times are different, different customs, traditions and rituals have been formed during these transition periods. As a reason for this, it is possible to count many beliefs such as the effort to protect from dangers, sharing sorrow and joy, celebration, consecration, sacrifice. Beliefs have turned into traditions and have been carried to the present day. Although the culture of each society differs, some traditions and rituals can show similar characteristics. Food, which is a necessity for life, has taken its place in many events without making any distinction between happy and sad. This study aims to evaluate the fact that every living creature's life must come to an end, resulting from the fact of extinction and the unknown after death, from ancient times to the present day, according to the societies living in different regions around the world and the religions and beliefs they belong to. The study is in qualitative research design and analyses were made with historical comparative method. In the historical dimension, it is limited to the ancient age, the recent age and the present day, and in beliefs, it is limited to Islamic, Christian and Shaman beliefs and examples from societies with these beliefs. Although similar behaviors are made in similar processes due to beliefs, there have been changes in the types of dishes and their use from ancient times to the present. Meals were made or used in death ceremonies. Some are made for God, some for the benefit of the deceased. Judging by their contents, the food ingredients that started with the first blood have changed to halva today.

Keywords: death, funeral meal, religion, tradition, food

Jel Codes: L83

Giriş

Canlının yaşamsal fonksiyonlarının bitmesi olan ölüm, toplumsal bir olay olarak değerlendirilir. Ölümle birlikte cenaze sahiplerinin defin öncesi, sırası ve sonrasında gelenek haline gelmiş davranış, tören ve ayinleri yüzyıllardır incelenmiştir (Sağır, 2017). Ölümle ilgili gelenekler ve ritüeller, ölen insanın yakınlarının yaşadığı boşluk, bir daha görememe duygusunu kabulleniş ve kaybın oluşturduğu kederi azaltmaya veya önlemeye yönelik oluşturulmuş pratiklerdir. Bu pratikler ölen kişiyi ölüm sonrasında gideceği yere hazırlamak, gittikten sonra orada onu korumak ve kutsamak için de yapılmaktadır (Başçetinçelik, 2001). Bu inanışlara halk kültürü denmektedir. Halk kültürü, yazılı olmasa da bazen özendirme yoluyla, bazen toplum baskısı ve kınama şeklinde yaptırımlarla bireylerin uyması beklenen kuralların, adetlerin oluşturduğu davranış şekilleridir (Bars, 2014). Ölüm, her ne kadar bir yok oluş olsa da, ilk çağlarda buna pek inanmamışlardır. Ölüm sonrasında bir yaşamın olduğuna inanılmış, hatta mezarlara yiyecek, giyecek konulmuştur. Ölen kişiye sevgi ile birlikte, geri döner ve zarar verir hissiyatıyla korku da duyulmuştur. Bu korkunun oluşmasına sebep ise ruhun bedenden ayrılarak istediği zaman, istediği yere gidebilecek olduğuna inanıştır (Çıblak, 2002). Ölen kişinin ruhunu rahatlatmak için yemeklerin yapıldığı bilinmektedir. Bu gelenekselleşmiş ikram belirli günlerde tekrarlanabilmektedir (Kocasavaş, 2002). Bu çalışmada farklı inanışlarda ölümle ilgili yemek ritüellerinin farklılık ve benzerliklerinin tespiti amaçlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve / Kuram

Yemek yemek biyolojik bir ihtiyaç olarak bilinse de aslında bir bütünün parçasıdır. Gelenek- görenekleri, beslenme tercihleri, kullanılan araç gereçler, tercih edilen pişirme teknikleri, tüketim şekli ve zamanı gibi birçok değer ile birlikte bir bütündür. Bu değerler toplamına yemek kültürü denmektedir. Her toplumun temel sayılabilecek özellikleri vardır. Bu özellikler toplumdan topluma farklılık gösterir. Toplumun benimsediği bu kültürel değerler küçük yaşlarda öğrenilir ve devam ettirilerek gelecek nesillere taşınır. Toplumdan topluma kültürün farklılık göstermesinde, yaşanılan bölge, o bölgede yetişen tarımsal ürünler, bölgenin iklim ve coğrafik yapısı etkilidir. İlave olarak toplumun yerleşik veya göçebe yaşam biçimi, geçmiş dönem yaşanmışlıkları ve hatta inanışları, kültürün farklılaşma nedenlerindedir. Yemek kültürünün bir parçasıdır. Beslenme şekli, hangi zamanlarda ne yendiği veya ikram edildiği gibi davranışlara yansıyan durumlar yemek kültürünün bir parçasıdır. Yemek kültürü, coğrafyaya göre değişmekle birlikte yemeklere ait kültürel davranışlarda değişmektedir (Dedeoğlu vd., 2005). Yemek kültürel sınıfları da gösterir konumdadır. Bazı özel yiyecekler için yüksek statüdeki insanlarla, bazı yemekler ise alt sınıf in-

sanlarla ilişkilendirilir. Bu durumu "yemek toplumsal hiyerarşinin bir simgesi haline gelmiştir" şeklinde ifade etmek mümkündür (Beardsworth ve Keil, 2002). Kültürel bir davranış olarak yemek, insanları birbirine bağlayıcı, ilişkileri güçlendiren bir özellik göstermektedir (Sağır, 2012). Yemek, toplumlarda kederin, sevincin, kutlamanın, düğünlerin, festivallerin vazgeçilmezidir. Asker göndermelerinden, ölüm ritüellerine kadar birçok olayda yemek simgeleşmiştir. Hayatın önemli olaylarından olan ölüm ile ilgili ritüel, gelenek ve görenekler hemen her toplumda kendini gösterir. Bu önemli olay, yemek kültüründe de toplumsal farklılıkları ortaya koymaktadır. Ölüm ve yok oluş ile birlikte cenaze evine götürülen yemekler, defin işlemi sırasında başlayan ve "ruhuna gitsin" sözleriyle tüketilen helvalar, belirli periyodlarla yapılıp hayrına dağıtılan veya ikram edilen yemekler aslında hem ölen kişi için hem de ölenin yakınlarının yanında olmak, kederlerini paylaşmak adına yapılan örneklerdir. Bu noktada yemek de ölüm gibi kültürel bir olgu olup kültürel kimliğin bir parçası konumuna taşınmaktadır (Hillel vd., 2013).

İnsanın hayat bulduğu dönemden günümüze kadar, deneyimleri ve öğrenmeleri sonucunda farklı inanmalar oluşmuş, dinsel davranışlar gelişmeye başlamıştır. İnsanlar varoluşu anlamlandırmaya, kendinin bulunduğu değeri anlamaya çalışmıştır. Mitoloji, çok tanrılı olanlar, tek tanrılı olanlar, batıl veya hak gibi farklı inanmalar gerçekleşmiştir (Kaynak, 2012). İnanışlar ise toplumun yaşam şartlarını, beslenme tercihlerini, geleneklerini belirleyici olmuş kültürel oluşumuna yön vermiştir.

Şamanizm'in arkeolojik kayıtlara göre paleolitik çağın başlarında olduğu düşünülmektedir. "Şaman" kelime olarak büyücü anlamına gelmektedir. Kitabı, ibadet şekli olmadığı gerekçeleriyle Şamanizm'in din olmadığını ifade edenler olduğu gibi bir din olduğunu kabul eden araştırmacılarda vardır. Şamanın, ölümden sonraki dünya ile ilişki kurduğuna ve iyileştirme gücüne sahip olduğuna inanılır (İzgi, 2012). Şamanizm için Bering Boğazı'nda yaşayan insanların dini olarak ortaya çıktığı, Orta ve Kuzey Asya'dan sonra Avrupa, Amerika, Afrika, Avustralya kıtalarında kabul edildiği ifade edilmektedir (Toprak, 2020). Türklerin dininin İslamiyet öncesinde "gök tanrı" olduğu ve yapılan araştırmaların ve kayıtların ışığında eski Türk toplumlarında Şamanlığın görüldüğü bilinmektedir (Kemaloğlu, 2018).

Hristiyanlık, günümüzde en yaygın kabul edilen din olarak Filistin'de MS 1. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Avrupa başta olmak üzere Amerika, Avustralya, Afrika ve Asya'da Hristiyan nüfus söz konusudur (Kurt ve Aykıt, 2019). Hristiyan dininin peygamberi olan Hz. İsa İsrail'de Yahudi dininin hakim olduğu dönemde doğmuştur. Hristiyanlık, mesajlarıyla da Yahudi dine benzemektedir. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi başlangıç sayılarak, sonrasında 12 havari ve Hz. Meriem'in Kudüs'te on günlük inzivası gerçekleşmiştir.

Farklı İnanışlara Göre Ölümde Yemek Ritüelleri

Ardından Kilise doğmuş ve Hristiyanlığın yayılması için çalışılmıştır (Şimşek, 2001).

İslamiyet dünyada yayılımı ve kabul eden insan sayısı ile en büyük ikinci dindir. İslamiyet'i kabul eden ve yaşayan insanlara "mümin" veya "Müslüman" denmektedir. Müminler özellikle Ortadoğu, Orta ve Güney Asya ile Kuzey Afrika'da yayılım göstermektedir (Akın ve Yanlız, 2015). İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed Mustafa'dır ve kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. İslamiyet, Arabistan'ın Mekke şehrinde 610 yılında doğmuştur. Günümüz Türkiye Cumhuriyetin de çoğunluğun tercih ettiği din İslamiyettir. Bu nedenle Türkiye mutfak kültürünü İslamiyet öncesi ve sonrası olarak incelemek mümkündür. Bundaki temel etken İslamiyet ile birlikte yenilmesi ve yenilmemesi gereken besinler haram ve helal olarak belirlenmiş olmasıdır. İlave olarak İslamın, yaşantı içerisinde sofrada adabından, geleneklere kadar birçok konuya etkisi olmuştur.

Yöntem

Yemek, hayatın devamlılığının temel gereksinimi olmasının dışında birçok sevinçli ve üzüntülü olay ile ilişkilendirilmiştir. Araştırmanın amacı, günümüzde farklı kültürlerde gördüğümüz veya yaşadığımız ölüm geçiş dönemi yemeklerinin farklılık ve benzerliklerini tespit etmektir. Kültürlerin oluşumunda tarihsel değişimler ve inançlar önemli rol oynamaktadır. Geniş anlamda görebilmek için ise tarihsel değişimleri ve inanç kaynaklı değişimleri de incelemek gerekmektedir. Nitel araştırma deseninde olan çalışmada tarihsel karşılaştırmalı yöntem kullanılarak farklılık ve benzerlikler tespit edilmiştir. Sosyal bilimlerde nitel araştırma teknikleri içerisinde yer alan tarihsel karşılaştırmalı yöntem, belirlenmiş olan bir konuyu kültürler arasındaki farklılıklar ile inceleyen bir araştırma türüdür (Neuman, 2013). Bu çalışmada ise sosyolojik bir dayanak olması nedeniyle karşılaştırmalı tarihsel sosyolojide kullanıldığı şeklidir. Araştırmanın sorunsalı üç boyut ile ele alınmıştır. Bunlar;

- Ölümle ilişkilendirilen yemek kültürünün toplumlar boyutunda farklılık ve benzerlikleri nelerdir?
- Ölümle ilişkilendirilen yemek kültürünün inanışlar boyutunda farklılıkları ve benzerlikleri nelerdir?
- Ölümle ilişkilendirilen yemek kültürünün tarihsel değişimler boyutunda farklılıkları ve benzerlikleri nelerdir?

Evren olarak tarihsel değişimler insanlık tarihinden günümüze tüm zamanlar olması nedeniyle çok geniş kapsamlıdır. Tüm zamanlar incelendiğinde araştırmanın kapsamı çok geniş olacağı ve karşılaştırmalı analizde kontrollerin sağlanamaması kaygısıyla dönemsel inceleme yapılmıştır. Karşılaştırmalı analizde çok sayıda toplum, ülke veya olay incelenmesi ve mukayesesinde veri elde edilmesi, verilerin analizi

zorlaşmakta ve güvenilir sonuçlara ulaşmak konusunda endişeler yaratmaktadır. Bu nedenle karşılaştırmaya dahil edilecek örneklerin sayısı 2 veya 3 örnek ile sınırlandırılması gerekmektedir (Erdoğan, 2021). Araştırmada zamansal örneklem olarak eski çağ, yakınçağ ve günümüz belirlenmiştir. İnanışlar açısından en eski dinlerden olan Şamanizm ve yakınçağda var olması, günümüzde en yaygın iki din olması nedeniyle Müslümanlık ve Hristiyanlık tercih edilmiştir. Bu inanışlara mensup toplumlar da yapılan çalışmalar örneklem alınmıştır. Tarihsel anlamda detaylı bilgiye ulaşılamaması araştırmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Bu nedenle bilimsel dayanağı olan, konuyla alakalı bilgisine ulaşılabilen kesitlerin karşılaştırılması öngörülmüştür. Google Scholar arama motoru ile "ölümde yemek ritüelleri" anahtar kelimesiyle taratma yapılarak elde edilen 15 adet makale ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Tarihsel karşılaştırmalı analiz yönteminde uygulandığı üzere kanıtlar bu makalelerden çekilerek, aralarındaki ilişkileri anlaşılır şekilde sunularak (Neuman, 2013), araştırma sonuçlandırılmıştır. Araştırmada kullanılan makaleler Tablo1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Dahil Edilen Çalışmalar

	Çalışmanın Künyesi	Çalışma İsmi
1	Ertit, 2022	Adana Arap Alevilerinde Cenaze Ritüellerindeki Dönüşüm: Daha Az Masraf, Daha Az Külfet.
2	Aslanoğlu, 2021	Afrika Kıtasında Nilotik Bir Halk: Dinkalar ve Geleneksel Dinka Dini.
3	Mandaloğlu, 2012	İslamiyet'ten Önce Türklerde Toplantı Ve Törenler
4	Çelik, 2022	Şamanistik Köken Bağlamında Aydaş Aşı Geleneği: Uşak Örneği
5	Yılmaz, 2022	Kaynakları ve Yapısal Özellikleri Açısından Antik Mısır'da Etik
6	Kızıl, 2017	Antik Dönem Yunan Dünyası'nda Ölüm Kavramı Ve Bununla İlgili Bazı Betimler
7	Mandacı, 2020	Asurlular'da Cenaze Ritüelleri ve Ölü Gömme Gelenekleri

8	Gökçe ve Pınarcık, 2020	Geç Hitit Kent Devletleri Dönemi Dini Yapısı Üzerine Gözlemler
9	Yılmaz, 2020	Bizans'da Ölüm İkonografisi
10	Başoğlu ve Doğan, 2021	Bulgaristan Türkleri Şumnu (Shumen) İli Cenaze Gelenek Ve Göreneklere
11	Saklı ve Selçuk, 2022	Güney Kazakistan Sosyal Hayatında Türbeler Ve Türbelerde Yapılan Ziyaretler
12	Aksin ve Seyfeli, 2022	Mrtıy: Hinduizm'de Ölü Şarkiyat
13	Akalın, 2014	Hıristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültüründeki Vaftiz ve Günah Çıkartma Ayinleri
14	Şimşek, 2005	Süryanilerde Ölüm
15	Eroğlu, 2020	Kosova- Prizren Türk Halk Kültüründe Ölüm

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Çalışmada nitel araştırma deseni, tarihsel karşılaştırmalı analiz tekniği tercih edilmiştir. Bu teknikte dökümanlardan elde edilen verilerin karşılaştırmaları yapıldığı için etik kurul raporuna gerek yoktur.

Bulgular ve Yorumlanması

Ölümde yemek ritüelleri örnek olayı ile tarihsel karşılaştırma için öncelikli olarak tarihi açıdan bir sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre İnsanlık tarihinin erken dönemlerinden Şamanizmin yaygın olduğu dönem dikkate alınmıştır. Hristiyanlık ikinci ve Müslümanlığın doğuşunun olduğu dönem üçüncü tarihsel aralığı oluşturmuştur. Son olarak günümüz dikkate alınarak karşılaştırma yapılmıştır. Buna göre dini inanışlara göre tarihsel dizilim ve ölümlerde yemek ritüelleri Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Dini İnanışlar Tarihsel Dizilim Ve Ölümde Yemek Ritüelleri

Dönemler	Dinler	Ölümde Yemek Ritüelleri
Paleolitik dönem başları olduğu ifade edilmektedir.	Şamanizm	Ölümden sonra yemek verilir. Mezarlıklara yemek koyulur. Kurbanlar kesilir. Bazı günlerde ziyafetler tekrarlanır. Bugünler üç, dokuz ve otuzdur. Mezarlıklara yemek bırakılır ve şarap dökülür.
Miladi takvime göre 1. yy	Hristiyanlık	Vaftiz (suya daldırarak günahlarından arındırma ve ebedi dünyaya hazırlama) sonrası vaftiz yemeği verilir. Onbeşinci gün paskalya çöreği dağıtılır. Hz. İsanın ölüm ritüellerinde ise et ve hayvansal ürün tüketilmeyen oruç söz konusudur.
610 yılı	İslamiyet	Defin sonrası yemek verilir. Yasta olan ailenin yakınları ve komşuları tarafından yapılan yemekler taziyeye gelenlere ikram edilir. Üçü, yedisi, kırkı, elli ikisi, senesinde yemekler verilir hayır dağıtılır.

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Karşılaştırmalı analiz sonrasında elde edilen bulgular Antik dönem (insanlık tarihinin erken dönemleri), Hristiyanlık ve Müslümanlığın doğduğu ilk çağın son dönemi ve Orta çağ dönemi şeklinde sıralanarak ve örneklenerek verilmiştir. Buna göre Antik dönem (insanlık tarihinin erken dönemlerinde) örnekleri;

- Antik dönem inanışlarına göre Mısır'da ölümden sonra yargılanacaklarına inanılırdı. Geride kalan yakınları tarafından okunacak dualar ve söylenen sihirli sözlerle, ölenin bu yargılanmayı rahat atlatabileceği düşüncesi hakimdir. Ölenin yakınları kendisini andıkça ve mezara yemek bıraktıkça, ölen kişi öbür dünyada aç kalmayacak ve ızdırap çekmeyecektir. Mısırlılar için cehennem kazanında yanmak istenmeyen bir sondur. Mısır inanışında ruh bedeni terk ettiğinde ölüm gerçekleşir. Ancak geri döneceğine ve beden bozulmamışsa tekrar hayat bulacağına inanılması nedeniyle mumyalama yapılmaktadır (Yılmaz, 2022). Mısır, Afrika ve Asya kıtalarının birleşim noktalarında yer alan, halkının günümüzde %90'ı Müslüman olan bir ülkedir.
- Antik Yunan'da ölüm başka bir hayata geçişin dönüşümüdür. Ölen kişi yıkanır, kokulu yağlarla

Farklı İnanışlara Göre Ölümde Yemek Ritüelleri

ovulur ve ertesi gün kendi evinde sergilenirdi. Defin işlemi sonrası yakınları üç gün mezar başında nöbet tutarlardı. Definden sonra ise diğer dünyada rahat etmesi ve yemek sıkıntısı yaşamaması için çeşitli çörekler, şarap, meyveler mezara bırakılırdı. Şarap ile sulanan mezardan ölü susuzluğunu giderir, getirilen çörekleri yer veya ruhlarla ikram ederdi. Ruhların kalanlara zarar vermesi de böylece engellenmiş olurdu. Ruhları memnun etmek için en kıymetli çörekler insan ve hayvan kanıyla yapılanlarıydı. Ölüye yemek götürme abartılmış olacak ki Plutarkhos Solon'un ölçüleri aşmama konusunda düzenlemeler yaptığı ifade edilmektedir. Defin işlemi sonrası yakınları yas evine dönüp başka evlerden getirilen sularla yıkıyorlar ve cenaze ziyafeti veriyorlardı. Bu yemekte ölünün yeri boş bırakılıyor ve ölü acı çekmesin diye sessiz yemek yeniyordu. Ölümün üçüncü ve dokuzuncu günü, ölenin yakınları yemek ve kurban götürerek mezara bırakıyorlardı (Stears 1998). Dokuzuncu gün yemek ve kurban götürülmesinin nedeni, ölenin ruhunun geri dönebileceği korkusuydu. Üçü ve dokuzunda yapılan bu ritüellerden sonra 30. Günü yakınlarla, eşe, dosta ziyafet tekrarlanırdı (Kızıl, 2017).

- Hitit'ler Anadolu'da, Asurlular ise Mezopotamya'da yaşamışlardır. Geç Hitit döneminde ruhun ölüm sonrasında diğer dünyada yaşayacağına inanıldığı için mezarlara yiyecekler kaplarıyla bırakılırdı. Asurlularda da aynı inanışla yapıldığına inanılmaktadır (Gökçe ve Pınarcık, 2020). Her iki dönemin antik kazılarında mezarlar içerisinde bulunan yiyecek kapları ve yemek kalıntıları bu inanışı ve ritüeli açıklamaktadır (Mandacı, 2020). Bizans'ta ise ölüm sonrasında ölenin evinin önüne vazo koyularak, yas evinde yemek verilirdi. Ölü yatağı başında yas tutulurdu (Yılmaz, 2020).

İlk çağ sonuna doğru ve Orta Çağın başında Hristiyanlık dinine özel bulgular şu şekildedir;

- Dinkalar, kendi geleneksel dinlerine (Dinka dini) inanmakta olan bir klandır. Sudan'da yer alan klanda, Nilotik (Afrika'da bir kabile) halkın ataları yaşamaktadır. Dinkalar ölen kişilerin ruhlarının atalarının ruhlarına karıştığına inanırlardı. Kendi yakınlarının ruhları, atalarının ruhları içerisindeyken kendilerine yardımcı olmak için aracı olduğuna inanır, saygı duyarlardı. Atalarının ruhları hastalıkları iyileştiren, kötülükleri uzaklaştıran şifacılardandı. Farklı klanlar arasında ölümlü kavga olursa, öldüren kişinin klanı barışmak için tören düzenler ve öldürülenin klanına gücü ölçüsünde sığır veya sığırlar verirdi. Bazen kız verildiği de olurdu. Bir çeşit kan parası olan bu hediyeler kavganın, kan davasına dönmesini engellerdi. Ölenin defin işlemi akrabaları tarafından gerçekleştirilirdi. Defin sonrasında ölenin akrabalarının

hastalıklı olacağı inancıyla kimse onlara yaklaşmazdı. Bu durum yas boyunca devam ederdi. Yas süresi tamamlandığında ölenin akrabaları törenle temizlenir, yıkanır. Ölenin kadın veya erkek oluşuna göre tavuk veya koç kurban edilerek normal hayata dönülürdü. Bu kesilen et ile yapılan yemekler herkese dağıtılır ama ölenin akrabaları yemezdi. Çünkü bu kurban etinin ölenin hastalıklarını akrabalarından uzaklaştırdığına inanılırdı (Aslanoğlu, 2021). Sudan Afrika'da yer alan, günümüz itibarıyla nüfusunun %90'ı Müslüman olan bir ülkedir.

- Hristiyanlıkta ölüm, ruhun özgürleşmesi, Hz İsa gibi sonsuz bir yaşama başlanması olarak değerlendirilir. Vaftiz suya daldırarak veya su ile yıkayarak günahlardan arındırma demektir. Doğumda yapıldığı gibi ölümde de yapılmaktadır. Doğumda yapılan anne karnından gelen eksiklikleri arındırarak hayata hazırlama, ölümde yapılan ise günahlarından arındırarak ebedi hayata hazırlama için yapılmaktadır. Vaftiz ile kutsanarak ölümsüzlüğe geçmesi ritüeldir. Vaftiz banyosunun ardından Hz İsa'nın vaftiz yemeği, son akşam yemeğinde olduğu gibi kutsal yemek yenmekte ve perhize girilmektedir (Akalin, 2014).
- Süryaniler, Mezopotamya'nın kadim halkıdır ve Hristiyanlığı kabul eden ilk topluluk olarak bilinir. Defin işleminden sonra yas evine geldiklerinde pilav ve et içerikli yemekler yenir. Malzemeler dışarıdan getirilmiş olsa bile yemek kesinlikle yas evinde pişirilir. Dışarıdan yemek getirilmemekte ve kabul edilmemektedir. Ölenin ardından üçü, dokuzu ve kırkında yemekler dağıtılır. Cenaze sahibinin gücü yoksa bu görevi kilise gerçekleştirir. Ölümünden sonra 2 haftalık süreçte mezarlık ziyaretleri yapılmamaktadır. On beşinci gün çörek dağıtılır ve mezarlık ziyareti yapılır. Mezarlık ziyaretleri ise Cumartesi akşam saatlerinde yapılmaktadır. Ölenin kadın yakınları başörtülerini ters takar ve taziyeye gelenlere acı kahve ikram edilir. Paskalya (Hz. İsanın çarmıha gerilmesinin üçüncü günü dirildiğine inanılır ve bu kutlanır) dönemindeki perhiz günlerinde ise 40 gün etsiz ve hayvansal ürün kullanmadan yemekler yenilmektedir (Şimşek, 2005).
- Hindistan Güney Asya'da bulunan, halkının yaklaşık % 80'i Hinduizm, yine yaklaşık %15'i İslamiyet mensubudur. Hinduizm'de cenaze yakılır, yakılma sırasında yakınları tarafından ateşe çiçekler, kokulu ürünler atılır. Yakılmada neden ruhun ayrılmasını, havayla karışmasını sağlamaktır. Cenazenin yanma işlemi bittiğinde yanmayan mücevherleri, cenaze sonrası verilen yemekle birlikte dağıtılır. Yas yemeği mercimek ve piring ile yapılan "kticheree" dir. Cenaze sahibi üçüncü günün sonunda külleri toplayarak Ganj nehrine bırakır. Yas süreleri resmi olarak 13 gündür. 3. Gün küllerin toplanmasından sonra tırnaklar, saç

ve sakallar kesilmez, vejeteryan yemekler yenir. Yıl dönümünde ise anısına yemek verilir (Aksin ve Seyfeli, 2022).

Türklerde İslamiyet öncesi ve sonrası dönem ile birlikte günümüzde devam ettirilenler şu şekildedir;

- İslamiyet öncesi Türk kültüründe ölüye saygı duymaları, ölümden sonraki hayata inanıyor olmaları nedeniyle "yoğ aşısı" olarak da bilinen bir tören yemeği verilirdi. (İnan, 2000). Ölen kişinin aşının verildiğini ifade etmek için ise "yoğladı" denirdi (Mandaloğlu, 2012). Şamanlıkta ölüm sonrasında dirilme inancı nedeniyle ölüm başlangıcın sembolü olarak değerlendirilmekteydi (Bars, 2018).
- Günümüzde Hunlar ve Göktürklerden itibaren İslamiyet öncesinde ve sonrasında uygulanan ölüm ritüelleri, Bulgaristan Türkleri de dahil olmak üzere çok küçük farklılıklarla uygulanmaya devam etmektedir. Defin işlemini erkekler gerçekleştirip cenaze evine gelindiğinde, dualar edilerek taziyeler başlar. Baş sağlığı dilenir ki bunda amaç birlik olmak, acıyı paylaşmaktır. Taziye evinde yemek pişirilmediği için konu, komşu gün sırayla yemek pişirerek taziye sahipleri ve taziye gelenler için taziye evine getirirler. Üçüncü, yedinci, kırkinci günleri ve seneyi devriyesinde yemekler verilerek hayırlar yapılır. Bazen evde bazen camilerde dualar ile verilen bu yemeklerle birlikte, helva, çikolata, lokum gibi ikramlıklar bulunur. Bu hayırların ölenin ruhunu azaptan kurtaracağına inanılır. Bulgaristan Türklerinde defin günü mezar kazıcılara peksimet gönderildiği, defin sonrasında pekmezden yapılan helva dağıtıldığı için küçük bir farklılık oluşmuştur (Başoğlu ve Doğan, 2021). Güney Kazakistan'da ilave olarak türbe ziyaretlerinde bahçesinde bulunan meyve ağacının meyvesi kutsal sayılarak, hastalıklara şifa olması için yenilmektedir. Türbede yoğ yemekleri yapılmakta, kurbanlar kesilmekte, kurban etlerinden yahni yapılarak dağıtılmaktadır. Dualarının kabul olması için ziyaret yerinin duvarlarını kucaklamak, mum yakmak, ziyaretin etrafında üç veya yedi defa dolaşmak gibi ritüellerde vardır (Saklı ve Selçuk, 2022). Kososva'da definden sonra üçünde yemek, yedisinde yemek ve helva, kırkında ise helva mezarlık ziyaretleri sonrasında hayrına dağıtılır. 52. Gecesi ise mevlit okutularak helva ikramı yapılmaktadır (Eroğlu, 2020).
- Günümüzde Uşak'ta benzer şekilde çocuğun hastalıktan kurtulması için yapılan bir ritüel aydaş aşısıdır. Çocuk hastalıktan kurtulunca ölümden dönmüş gibi düşünülmektedir. Hastalığa sebep olarak, musallat olan kötü ruh gibi varlıklar öngörülmektedir. Benzer durum lohusa anne ve bebek içinde uygulanabilmektedir (Çelik, 2022). Çalışma Uşak'ta yapılmakla birlikte birçok farklı ilde de benzer şekilde uygulandığı bilgisi verilmiştir. Bu durumu Şahbaz (2020) inancın köke-

ninin Orta Asya olduğu, Alevi veya Sünni Yörük Türkmenlerince uygulanan bozkır inançlarından olduğu şeklinde açıklamıştır. Adana Arap Alevilerinde, ölümlerle birlikte defin ritüelinin içerisine dahil olmuştur. "hımlen" olarak ifade edilen bu ölüm yemeğinin "yüklenmek" anlamına geldiği ifade edilmiştir. Eskiden ölen kişiyi mezarlığa kadar omuzlarda taşıyan erkeklere defin işlemi bittikten sonra verilen bu yemek için hane halkından bazıları evde kalıp hazırlığı tamamladığı açıklaması yapılmıştır (Ertit, 2022).

Tartışma ve Sonuç

Ölüm, hangi din, hangi toplum veya kültür olursa olsun önemli bir olay olarak algılanmıştır. Ölüm, bazı inanışlarda yok oluş olarak nitelendirilirken, bazı inanışlara göre, yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Başlangıç olarak düşünenlerin ritüellerinde, yaşanan dünyanın dışında diğer dünya için çaba sarf edildiği görülmektedir. Ölümle birlikte, ruhun özgür kaldığı veya asıl dünyaya göçtüğü gibi inanışlarda, bir daha yaşadığı dünyaya geri dönüş olmadığının kabul edilmesini görmek mümkündür. Bu nedenle yemek kültüründe son görevi icra etmeye yönelik ritüeller oluşmuştur. Bazı yemek ritüellerinde ise ruhların geride kalanlara zarar vermesinden korkulduğu için, bir çeşit gönlü hoş tutma, memnun etme çabası da söz konusudur.

Yemek günümüzde de birçok etkinlik ve gelenekle iç içe geçmiştir. Bu durumun aslında Antik dönemden, insanlık tarihinden beri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüzde, nedeni değişse dahi, en çaresiz kalınan durum olan ölümden bile, yemek, geleneklerin içerisinde yerini almıştır. Antik dönemde ölenin ruhunun rahat olması, aç kalmaması için yapılan ritüeller, günümüze gelene kadar küçük farklılıklarla taşınmıştır. Bu farklılıkları şu şekilde oluşturmak mümkündür;

- Eski dönemlerde mezarlara bırakılırken, zaman içerisinde, eşe, dosta, taziye gelenlere ikrama dönmüştür.
- Eski dönemlerde üçü, dokuzu gibi günlerle beraber zaman sınırı olmadan, her zaman yemek bırakılınca ölenin rahat edeceği düşüncesi hakimdir. Ancak yine de belirli günlerin olduğu aşikârdır.
- Eski dönemlerde taziyede ikram yokken, Hristiyanlıkta acı kahve, Müslümanlıkta ise yemek şeklinde ikramlar olduğu görülmektedir.
- Verilen yemeklere helva, lokum, çikolata gibi yiyeceklerin ilavesi özellikle Müslümanlık sonrasında dikkat çekmektedir.
- Hayvan kanıyla yapılan çörekler yerine huzuru ve ağız tatlılığını simgeleyen paskalya ve helva örneklerine dönmesi söz konusu olmuştur.

Dönemsel, inancısal benzerlikleri ise şöyle ifade et-

Farklı İnanışlara Göre Ölümde Yemek Ritüelleri

mek mümkündür;

- Her dönemde ve her inanışta üçü ve yıl dönümü önem kazanmıştır.
- İlk dönemlerde dokuzunda uygulanan yas töreni ve yemeği Müslüman olan ülkelerde yedisine taşınmıştır.
- Hayırına dağıtılacak yemekler önceden ölenin yakınları tarafından yapılırken, İslamiyet sonrasında konu komşunun yapıp getirdikleri taziyeye gelenlere hayır duası için dağıtılmıştır.
- Kurban kesilerek hayırına dağıtımında yas evinin ve yakınlarının yememesi ve Hristiyanlıkta vejeteryan beslenilmesi benzerlik göstermektedir.
- İlk dönemlerde şarap ile mezarlık sulamasına benzer olarak günümüzde su ile sulama devam etmektedir. Şarabın Müslümanlıkta haram olması nedeniyle suya dönmüş olabileceği düşünülebilir.

Çok küçük farklılıklarla eski dönemden günümüze kadar taşınan bu gelenek aslında insanların duyduğu kederi hafifletmek için, özlemi gidermek için, kendisinin de yaşayacağı durumu hatırlattığı ve korku yarattığı için, birlik beraberlik içinde acıyı paylaşmak için gibi birçok nedenle yere, zamana, inanışa bağlı kalmadan, insani tepkilerin toplamıdır demek yanlış olmayacaktır. İlave olarak kültüre dönüşmüş, kabul edilmiş ve alışkanlık haline gelmiş davranışlar, toplumun inanışı değişse de zaman içerisinde uygulanarak kullanımının devam ettirildiğini de söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Akalın, Kh (2014). Hıristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültüründeki Vaftiz ve Günah Çıkartma Ayinleri. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , (42): 41-76. <https://dergipark.org adresinden alınmıştır>.
- Akın, A., & Yanlız, A. (2015). Müslümanlık İbadet ve İnanç Ölçeği Kısa Formu: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 15(1): 235-242.
- Aksin, S., & Seyfeli, C. (2022). Mrtyu: Hinduizm'de Ölüm. Şarkiyat, 14(1): 214-234.
- Anonim (2023). İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vaftiz erişim 20.09.2023>.
- Aslanoğlu, A. (2021). Afrika Kıtasında Nilotik Bir Halk: Dinkalar ve Geleneksel Dinka Dini. Tarih ve Gelecek Dergisi, 7(2): 818-831. <https://doi.org/10.21551/jhf.943388>
- Bars, M. E. (2014). Şor Kahramanlık Destanlarında Geçiş Dönemleri: Doğum-Evlenme-Ölüm. Electronic Turkish Studies, 9(5).
- Bars, M. E. (2018). Şamanizm'den Tasavvuf'a Şamandan Sufi/Veliye Değişim/Dönüşümler, Türkbilgi, 36: 167-186.
- Başçetinçelik, A. (2001). Karaisali ve Çevresinde Doğum, Evlenme, Ölüm. Kuva-yi Milliye Şenlikleri Dünden Bugüne Karaisali. Türkojji Dergisi, 29 (30): 2-18.
- Baçoğlu, A. & Doğan, F. (2021). Bulgaristan Türkleri Şumnu (Shumen) İli Cenaze Gelenek ve Göreneklere. Uluslararası Dil Akademisi Dergisi, 9 (2).
- Beardsworth, A. Keil, T. (2002). Sociology of Menu. London: Routledge
- Çelik, T. (2022). Şamanistik Köken Bağlamında Aydaş Aşu Geleneği: Uşak Örneği, Uluslararası Halkbilimi, 5 (2): 217-235.

- Çıblak, N. (2002). Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler. Türk Kültürü, 474: 605-614.
- Dedeoğlu, Ö. A. & Savaşçı, İ. (2005). Tüketim Kültüründe Beden Güzelliği ve Yemek Yeme Arzuları: Kadınların Tüketim Pratiklerine Yansımaları, Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 5(12): 77-87.
- Erdoğdu, A. T. (2021). Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi ve Eleştirisi . İnsan ve Toplum , 11 (4): 157-199 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/insanvetoplum/issue/71120/1139398>
- Eroğlu, E. (2020). Kosova- Prizren Türk Halk Kültüründe Ölüm, Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art & Humanities Journal, 12: 60-70.
- Ertit, V. (2022). Adana Arap Alevilerinde Cenaze Ritüellerindeki Dönüşüm: Daha Az Masraf, Daha Az Külfet. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (101): 211-234.
- Gökçe, B., & Pınarcık, P. (2020). Geç Hitit Kent Devletleri Dönemi Dini Yapısı Üzerine Gözlemler. Cedrus, 8: 147-176.
- Hillel, D., Belhassen, Y. & Shani, A. (2013). What Makes a Gastronomic Destination Attractive? Evidence from the Israeli Negev, Tourism Management, 36: 200-209.
- İnan, A. (2000). Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Ankara: TTK Basımevi.
- Kaynak, İ. H. (2012). İnsanın Anlam Arayışında Din ve Mit'lerin Rolü. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1 (1): 673-682.
- Kemaloğlu, O.M. (2018). Şamanizmin Türk Kültürü Üzerindeki Varlığı. I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı, www.academia.edu. Erişim 10.03.2023.
- Kızıl, A. (2017). Antik Dönem Yunan Dünyası'nda Ölüm Kavramı ve Bununla İlgili Bazı Betimler. Amisos, 2(3): 32-65.
- Kocasavaş, Y. (2002). Eski Türklerde Yas Ve Ölü Gömme Âdetleri. Türkler ansiklopedisi, 3: 67-75.
- Kurt, A. O. Aykıt, D. A. (2019). Dinler Tarihi, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mandacı, E. (2020). Asurlular'da Cenaze Ritüelleri ve Ölü Gömme Gelenekleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (49): 65-80.
- Mandaloğlu, M. (2012). İslamiyet'ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 162 (162).
- Neuman, W. Lawrence (2013). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, 6. Baskı. (Çev. Özge Sedef), Ankara: Yayın Odası.
- Sağır, A. (2012). Bir Yemek Sosyolojisi Denemesi Örneği Olarak Tokat Mutfağı, Turkish Studies, (7) 4: 2675-2695.
- Sağır, A. (2016). Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 20 (1): 271-298.
- Saklı, Z., & Selçuk, H. (2022). Güney Kazakistan Sosyal Hayatında Türbeler ve Türbelerde Yapılan Ziyaretler. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (103): 205-225.
- Stears, K. (1998). Death becomes her: gender and Athenian death ritual, (Editör) Blundell, S. ve Williamson, in The Sacred and the Feminine in Ancient Greece, M. London and New York: Routledge
- Şimşek, M. (2005). Süryanilerde Ölüm. Süryaniler ve Süryanilik Iıı, Ankara: Orient Yayınları (247-271).
- Şimşek, S. (2001). Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamda Tanrı Anlayışı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Toprak, B. (2020). Şamanizm: Muğlak bir kavramın anatomisi. Milel ve Nihal, 17 (1): 25-44.
- Yılmaz, S. (2020). Bizans'da Ölüm İkonografisi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 44(2).
- Yılmaz, E. (2022). Kaynakları ve Yapısal Özellikleri Açısından Antik Mısır'da Etik. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 21(83): 1437-1445.